

először néhány kirándulási helyét érinti a brüsszeli lakósságnak s már a második állomásnál, »Groenendal«-nál (»zöld völgy«) végüket érik a flamand elnevezések. Ezentúl a németországi Aachen-ig csupán francia nevekkal találkozunk. La Hulpe állomásnál kinézve a coupé ablakán, tisztán észrevehettem az innét körülbelül egy órányira eső waterlooi csatatéren emelkedő ugynevezett »orosz-lán dombot« melynek csúcsán hatalmas ércemlék hirdeti nevezetességét e világraszóló kis helységnek, hol Napoleon hatalma tönkre lett téve. Ottignies-állomástól ágazik el a szárnyvonal, melyen egy jó óra alatt eljuthatunk »Mariemont« nevű kis faluba, mely a magyar utazó előtt nem lehet közönyös. Itt építtette t. i. Mária királynénk, a Mohács posványaiiban oly szomorun odaveszett II. Lajos királyunk özvegye, ki férje halála után fivéréhez, a hatalmas V. Károly császárhoz térve vissza, ennek megbízása folytán a Németalföldnek teljes huszonnégy éven át (erélyes és bölcs) helytartója lett, ama mesés fényű vadászkastélyt, melyet a mindent elpusztító II. Fülöp francia király, alig hat évvel felépítése után, 1548-ban felgyújtatott hadaival. A szép várromok komoran néznek alá a hegy tetejéről a mosolygó völgybe, s még ma is sejtetik a volt magyar királyné e vadászlakának egykori fényét.

Mentül inkább közeledik vonatunk Namür felé, annál regényesebb lesz a vidék. Namür maga hatalmas erődjével, melynek falai a hegyet koronázzák, sötétes nagy házaival, tornyaival meglepőleg tárul egyszerre elénk. E város ma Európa egyik legfélelmesebb erőde, s különben is fontos szerepet játszott mindig a történetben, míg ma alig harminczezernyi lakosságával csak a másodrangú, sőt talán harmadrendű belga városok közé tartozik. Itt, negyedóránnyira a város falaitól, vivta (Bouge falu mellett) a lepantói hős, Don Juan d'Austria utolsó csatáját háborus életének, a — haláltusát, s a hős halála után már néhány napra elkészíttette ennek diszes sarkövét Farnese Sándor, a híres helytartó, a namüri székesegyházban, hol közvetlenül a főoltár mögött örök álmát alussza az ujjor ez egyik legrokonszenvesebb lovagja, a nagy V-ik Károly császár természetes fia és mint olyan II. Lajos királyunknak is unokaöccse.

Csak ismétlésekbe esném, ha leírnám vagy csak jelezném is ama szépségeket, melyeket a most következett másfélórás ut Namürtől Lüttichig nyújtott. Ha valahol, úgy itt szerettem volna a gyorsan robogó vonat kényelmét a patriarchalis szekérek régi módjával fölcserélni. Akármit mondjunk is, — és legkevésbé tartozom azok közé, kik a vasut áldásait el nem ismerik — nem tagadhatjuk, hogy szép vidéket vasutról alig lehet élvezni. A gyorsaság, a coupé négy elzárt fala, a sokszor — mintegy bosszantásul — közbeeső hosszú alagutak, mindez csak akadály a vidék zavartalan élvezetének. Ide járul még itt az a kelletlen körülmény, hogy a folyvást a Maas folyó mentében kigyózó e vasutvonal a belga közséntelegek centrumán vivén keresztül, könyörtelen fekete szín vonja be az egyes szembeötlőbb tárgyakat, a sok égbenyuló kúrtó pedig nem egyszer elzárja a távolabbi néző kilátást. Akkor még jobb volt, midőn gőzhajók is jártak a folyamon Namür és Lüttich között. De a vasutak korszakában a vállalat nem fizette ki magát s most már régóta szünetel itt a személy-gőzhajók járása.

Az állomások e roppant sűrűn lakott gyár- és bányaterületen minduntalan egymást érik, s a vonat hódoló engedelmisséggel követi a folyó szeszélyes kanyarulatait, a mint a mindkét partról magasra emelkedő hegyláncz között magának mély utat tört. Itt egy pompás új kastély,

amott egy festői, sűrűn benőtt váromladék, itt egy óriási kolostor épülete fehérlik fönn a hegyen, amott dus erdő koszoruzza a magaslatokat. Majd megnyílik a kilátás, száz meg száz karcu kémény mintha utját akarná állni az előre iramodó, dühöngő gépnek. Seraing-nél vagyunk, John Cocke-rill angol gyáros e páratlan nagyszerűségű gyártelepe előtt, mely nem kevesebb mint tízezer munkást foglalkoztat. A gyár mindent előállít, a mi a vasgyártással csak némileg összefügg, s egész várost képez egy maga. Seraing több mint huszonötezer lakosával egyébiránt ma már csak mintegy külvárosa Lüttichnek, hová naponként több mint husz vonal jár ki s be. Fél óra alatt elérjük magát Lüttich városát, Belgium Birminghamját, a wallonok legnagyobb városát, a királyság egyik legvirágzóbb, leghatalmasabb emporiumát.

Lüttich (franciául Liège) fekvésénél valami elragadóbbat bajos képzelni. E ma már közel 125.000 lakost számláló város a Maas folyó mindkét partján terül el, s nagyobb térséget foglal el, mint lakosai számánál fogva hinnők. Minden oldalról magas, nagyrészt szép erdőséggel borított hegyek környékezik, melyekről a gazdag lüttichi gyárosok és kereskedők izléses nyaralói kaczerán néznek alá a folyó tükrébe. A szokatlanul szép képet csak egy zavarja: a köszén fekete pora, mely itt is, mint Londonban, rárakodik házakra, középületekre, rakódó partra, hidra egyaránt s a sok kéményből kigomolygó, szinte áthatatlan füst. Azért Lüttich is azon városok közé tartozik, melyeket, mint Konstantinápolyt, jobb messziről nézni, ha az első kedvező benyomást meg akarjuk tartani. Ez azonban nem tartott vissza attól, hogy kitűzött programomat híven végre ne hajtsam, s így rövid időre beszegődtem Lüttich lakójának.

A városban elég érdekes látnivaló van egy napra. Széles boulevardok veszik körül a tulajdonképeni »city«-t itt is, mint majd minden francia s belga nagyvárosban. E boulevardok, melyeken azonban őszintén szólva, a nagy terebélyes fák sokkal jobban tetszettek nekem, mint a szénfüsttől barnított házsorok, nagy gonddal ápolt sétatérben végződnek, az úgy nevezett »Square d'Avroie«-n, melynek közepében Lüttich legnagyobb szerű monumentális nevezetessége: Nagy Károly kolossális lovas szobra áll. A város háladatosságából emelte ezt azon fejedelem iránt, ki először részesítette nagy szabadalmakban polgárait. A hatalmas mű roppant gazdag mellékalakokban is; a két Pipin, Martell Károly, Berta királynő s mások szobrai diszítik a mű talapzatát.

Lüttich színháza a legjelesebbek s legszebbek közé tartozik. Előtte áll a város egyik híres szülöttének, Grétry francia régibb zeneköltőnek sikerült ércszobra márványtalapzaton. — Nagyszerű templomokban a város szintén gazdag, s a »szent-Pál« és »szent-Jakab« egyházak, különösen az utóbbi, melyet csak nemrég fényesen restauráltak, az egyházi szobrászat s üvegfestészet alkotásainak egész muzeumait képezik. Nem is csoda ez oly városnál, melynek urai hosszú ideig korlátlan hatalmu püspökök voltak, kik ha uralmuk időszakában egyébként nem is tartozott a városra nézve a legkedvezőbbek közé, de féltékenyen megőrizték Lüttichnek, mint a katolikus vallás egyik gazdag védbástyájának hírnevét. A mely egyébiránt tudomány és műveltség tekintetében is annál jogosultabb ma, mert Lüttich egy virágzó belga állami egyetem székhelye, mely gazdag gyűjteményeivel s könyvtárával, valamint látogatottságával (közel 1000 hallgató), gyönyörű botanikus s állatkertjénél s híres tanárainál fogva a németalföldi egyetemek között elsőrangú helyet foglal el.

A képzőművészet remekei.

Vely »Szerelm és gazdagság«-a.

— 284. lap. —

A párisi »Salon«-ok egyikében, az egész világ képzőművészeti alkotásainak e nagy versenyterén, jelent meg először s aratott osztatlan elismerést mai képünk. Genialis kivitelű allegoria ez, megtestesítése a női sziv küzdelmének önmagával, küzdelemnek, mely »rég, de mindig új marad,« s nem is szűnik meg, a mig emberi társadalom lesz. A sziv szerelmének küzdelme ez a gazdagság alkotta csábos varázsképek ellen. Gyönyörű nőalak áll a kép közepén, mellette egyfelől szegény dalnok, másik oldalán sok kincsnek ura. Választania kell közöttük az ifjú hölgynek. Még küzd önmagával, még nem határozott, midőn a művész vásznára illeszté. Tekintete azt látszik mondani, hogy szíve a dalnokhoz vonja; de a diadém után nyuló kéznek érthető beszéde sejtetünk engedi, hogy nem leend meghallgatva a szívnak tanácsa. Az a tekintet mintegy bucsut mond a mult szép álmának, ez a kézmozdulat az elhátározás irányjele. A szerelm vereségét jelenti amaz. Ez a gazdagságnak diadalát.

Tavaszi ünnepély.

— A czímlapon. —

Itt a tavasz, itt van újra,
Megzendül a lelke hurja;
S újra kél az elnyomott dal,
Vigan, mint a pacsirta dall.

Künn illatos mezőn járok,
A hol boldog ifjú párok
Szép virágot szakajlanak,
Gyermekeit az új tavasznak.

Kis madár zeng a zöld ágon:
Boldogság az én világom — — —
Fű, fa, virág, — minden éled —
Istenem! be szép az élet!

A távolban, hegyek alján
Furulya szól, édes hangján
Elszunnyad a sziv viharja,
Átölel a béke karja...

Alkonyodik, némul a hang,
Imára hí a kis harang,
Búcsú-csókját hinti a nap —
Szeretet van az ég alatt!...

Farkas Géza.

Az őszember és kortársai.

Requinyi Géza tanártól.

Legközelebb * ismertettük a történelem előtti idők emberét s fölvetettük azon kérdést, volt-e kortársa oly állat- s növényfajoknak is, melyek mai napon már kihaltak? E kérdésre felelni jelen cikkünknek leszen feladata.

Bizonyos és alig czáfolható meg, hogy ha emberi csontok oly földrétegben találhatók, melyen minden jel arra mutat, hogy képződése óta érintetlen maradt, akkor az embernek okvetlenül élnie kellett, mikor e réteg képződött. Ugyanez mondható akkor is, ha emberi csontok nem találhatók ugyan, de helyettük műkészítmények, szerszámok, fegyverek stb. Ezek is csak akkor juthattak a földrétegbe, mikor képződött s így okvetlenül föl kell tételeznünk, hogy azon ember, ki e tárgyakat készítette, az illető földréteg keletkezésének idején nemcsak élt, hanem már a műveltségnek is bizonyos fokán állott. Végre ha valamely érintetlen földrétegben emberi maradványok állati csontokkal vegyest találhatók, akkor is arra kell következtetnünk, hogy az ember ezen állatoknak kortársa vala.

Az ezen irányu első fölfedezésnek dicsősége Boucher de Perthes francia tudóst illeti; ugyanis ő 1841-ben a Somme völgyében, Abbeville környékén, különöseu Menchecourt homokrétégeiben említsálatok csontjai közt kovaköveket talált, melyekről fölismerte, hogy habár ügyetlenül, de mégis metsző eszközzé vannak idomítva. A következő években folytatta vizsgálatait s annyi különböző eszközt talált, hogy már 1847-ben határozottan kimondhatta, mikép oly üledékekben talált emberi eszközöket, melyek minden kétséget kizárólag a diluvium idejéből valók. Igaz ugyan, hogy mindezen eszközök durvák és egyszerűek voltak,

* Lapunk f. évi 13-ik számában.

de mégis kétségtelenné teszik az embernek nemcsak létezését, hanem értelmi fejlettségét is. Az ember már ekkor is lényegesen kimagaslott az állatok fölé. Ne vessük meg, úgymond Boucher de Perthes, elődeink ezen szerény kísérleteit. Ha ők ezeket hosszas, fáradságos munka által létre nem hozták volna, nem volnának ma sem városaink, sem palotáink, sem más műremekeink.

Kezdetben a tudomány emberei fejcsóválva fogadták Boucher de Perthes állításait, annál is inkább, mert azon ábrák, melyeket a földkutatót kovaeszközökről »Antiquités Celtiques Antidiluviennes« című művében közölt, oly rosszul sikerültek, hogy sokan azt hitték, mikép Boucher de Perthes el akarja bolondítani a tudomány férfait. Csak midőn 1859-ben az angol Falconer személyesen átjött Abbeville-ba és saját maga meggyőződött a gyűjtemény mivoltáról, csak akkor fordult a figyelem a fölfedezett kincsek felé s különösen az angol geológok s archaeológok tömegesen keresték föl Abbeville-t, illetőleg a Somme völgyét.

Azonban bármennyire szaporodtak a leletek, mégis voltak egyes két edők, mindaddig míg 1861-ben Lartet ki nem adta jelentését az aurignaci barlangról. Ugyanis e barlang a laménézani fensíkon olyképen fekszik, hogy a pyrenei hegység diluviuma hozzá nem férhetett, s így nem lehet állítani, hogy e barlangba talán víz folyt be, mely a különböző rétegekbe temetett maradványokat egymással fölkeverte volna.

E barlangot környékbeli parasztok véletlenül földöztek föl s nagy meglepetésükre több emberi csontvázat találtak benne. Aurignac polgármestere értesülvén a fölfedezésről, a barlangban talált emberi csontokat vizsgálatalanul eltemettette, mi által a tudományt igen becses anyagtól fosztotta meg, mert midőn pár évvel később Lartet a helyszínére jött, már senki sem tudta neki ezen csontokat megmutatni.

Lartet azt állítja az aurignaci barlangról, hogy temetkezési helyül szolgált; továbbá a velő miatt széthasított állati csontokról, úgyszintén a barlang nyílása előtt található tűznyomokról azt következteti, hogy e helyen bizonyára halotti torokat is tartottak. A barlang belsejében s bejáratánál Lartet 19 állatfajnak találta maradványait s ezek közt nyolcz olyanét, melyek mai napon vagy teljesen kihaltak vagy ha fenmaradtak még, legalább Franciaországban nem találhatók többé.

A csontok legnagyobb része szenes, a mi azt bizonyítja, hogy az itt lakomázó emberek szabad tűzön süttették ételüket; különben is a tűz ismeretét és használatát a szén és hamu maradékai is bizonyítják. Egy fiatal orrszarvú (*Rhinoceros tichorhinus*) csontjain olynemű vágás is észlelhető, mely mutatja, hogy az emberek nemcsak ketté törték, hanem kőkésekkel is hasították a csontokat. Megjegyzendő továbbá, hogy a barlangban levő csontok épségben maradtak, a barlang bejáratánál levőkön pedig meglátszik, hogy az ember távozása után azokat valamelyik ragadozó állat megrágtá és pedig valószínűleg a barlangi hiéna, a mennyiben a hamu közt ezen állat hulladékaira akadtak.

Egyike a leginkább képviselt állatoknak a rénszarvas, melyről biztosan föltételezhetjük, hogy az emberrel egyidejűleg élt, a mennyiben csontjai a velő miatt mindannyian szét vannak törve, sőt némelyeken a kés nyomai is világosan láthatók. Ugyanezen okból föl kell tételeznünk azt is, hogy az orrszarvú is kortársra volt az embernek, annál is inkább, mert csontjai ugyanolyan mennyiségű légenyt tartalmaznak, mint az ugyanazon helyen talált emberi csontok. Továbbá Lartet kimutatta, hogy az orrszarvúnak talált csontjai azért sem lehettek régebbiek, mert a hiénák, miután az ember már szétörte vala a csontokat, megrágták ezeket; holott ha e csontok nem lettek volna frissek s ha nem volt volna még némi levők, a hiénák által érintetlenül hagyottak volna.

A barlangi medve szintén egykoru társa volt az aurignaci ősembernek; az azonban, vajjon a mammut is kortársra vala, kétséges, a mennyiben a mammut csak néhány szétvált zápfog-lemez s egy csülökcsonk által van képviselve. Ezen utóbbi csontot a barlang belsejében találták és pedig megrágott állapotban. Tekintve, hogy ez a barlang belsejében az egyetlen megrágott csont vala, tekintve továbbá, hogy a barlang bejáratát nagy

kődarab zárta el, úgy hogy a hiéna oda be nem hatolhatott: föl kell tételeznünk hogy a csülökcsonk valamely temetés alkalmával már megrágott állapotban tétetett be a barlangba. Kérdés tehát, mikor rágták meg? s ki, ember vagy állat? E szerint látjuk, hogy épen nem bizonyos, vajjon a mammut valóban kortársra volt-e az aurignaci ősembernek.

Igen nevezetesek az Eyziesnél levő barlangban talált maradványok is. E barlang különösen rénszarvas-maradványokban bővelkedik és pedig a csontok mindannyian össze vannak törölve, mi világos jele annak, hogy az ember azokat friss állapotban hozta lakására, mert csak ezen esetben élvezhette a csontok velejét. Sok csonton a kés nyoma is látszik, sőt van egy bordacsont, mely könyullal át van fúrva. Christy és Lartet meg vannak győződve, hogy az állat élt, mikor bordacsontját a könyül átfúrta, azután a nyíl a csontban eltört s az állat a megsebzés folytán elvérzett.

Igen nevezetes továbbá azon jelenség is, hogy sok helyen oly csontokat vagy kőveket lehet találni, melyeket aránylag igen sikertűlt rajzolatok, rendszerint állatutánzatok díszítenek. Meglepő látvány ez, mert azt mutatja, hogy már a barlangi ember is vallott érzéket a szép iránt s hogy a művészet eszméje már oly régi korban is derengett az ember lelkében. E rajzok valamely hegyes eszközzel, valószínűleg kovaköböl készült vésővel karczolva. Tekintve, hogy e rajzolatok nem képzeleti tárgyakat, hanem rendszerint diluvium korszakbeli állatokat tüntetnek föl, okvetlenül föl kell tételeznünk, hogy azon ősember, ki ezen állatokat lerajzolta, kortársuk volt, mert máskülönben nem ismerhette s nem ábrázolhatta volna őket.

Igy pl. a La Madeleine-nél talált henger alakú rénszarvas agancs-darabok mindkét oldalán egy-egy hal van ábrázolva. Más agancs-darabon kőszáli kecske fejét és mellét látjuk ábrázolva, másutt egy kigyóból, emberből s két lőféjből álló csoportot, ismét másutt rénszarvas-csoportot kör-rajzai láthatók. Legnevezetesebb az e nemű rajzok közt azon mammut-agyar, melyet Lartet 1864-ben La Madeleine mellett fedezett föl s melybe magának a mammutnak kör-rajzai be vannak karczolva. A Szibériában talált mammut-maradványok alapján tudjuk, hogy a mammut a mostani elefánttól eltérőleg hosszú szőrrel és sűrű bundával volt fődve és épen így tünteti föl ezen állatot az említett rajz is, mi által kétségtelenné teszi, hogy az ember kortársra volt a diluvium ezen elefántjának.

Jelen soroknak nem lehet célja valamennyi diluvium-korszakbeli fölfedezést felsorolni; itt csak azt említjük, hogy diluviumi embernek nyomai oly nagy számban vannak, mikép az ember akkori létezéséhez semmi kétség sem férhet. Legtöbb nyomát a diluviumi embernek Európában találjuk, de nem azért, mintha őünk csak itt élt volna, hanem főképen azért, mert Európa földrétegei a geológok és archaeológok éber rendőri felügyelete alatt állanak, ellenben a többi földrészek különösen archaeológiai szempontból még majdnem ismeretlenek.

Kérdés azonban, vajjon követhetők-e az ember nyomai még tovább is? élt-e őünk már a tertiár korszakban is?

E kérdésre ma már igennel felelhetünk. Desnoyers 1863-ban a Saint-Prest (Chartres-hez közel) mellett levő pliocén-korbeli homokrétégben sajátkezüleg a *Rhinoceros leptorhinus* egy orsócsontját földözte fel, melyen »bemetszési nyomok vagyis tökéletes olyan nyomok látszóttak, melyeket többé kevésbé éles és hegyes, de csipkézett élű kovaeszközök után várhatna az ember.« E nyomok tökéletesen egyeztek azokkal, melyek a diluviumi medvék és rénszarvasok csontjain észlelhetők.

Desnoyers folytatta kutatásait s más hasonlóan bemetszett csontokat is talált, mely leletek alapján kimondotta azon meggyőződést, hogy az ember még a jégkorszak beköszönése előtt, tehát a pliocén korszakban is élt.

Desnoyers állításait megerősítette Bourgeois, ki ugyancsak Saint-Prest környékén pliocén rétegekben több emberi kéz által megmunkált kovát, ugymint fúrókat, vakarókat, szilánkokat stb. talált s ez által új bizonyítékokat szolgáltatott arra nézve, hogy az ember már a pliocén korszaknak is élő tanuja volt.

Igaz ugyan, sok geológ azon nézetben van, hogy a szóban levő homokrétég későbbi képződ-

ményü, mint a valódi harmadkorszaki lerakódások s hogy átmenetet képez a negyedkori képződésekhez. Ugyanezt mondják a Yorkshire-ban lévő Viktória barlangról, melyben Tiddemann egy emberi fibulát s így közvetlen emberi nyomot talált. De még föltéve, hogy e rétegek valóban átmeneti korszak képződményei, azon esetben is bizonyos, hogy az ember még a negyedkorszak megkezdése előtt, tehát a geológiai tertiár korszak végén életben vala.

Amde a pliocén ember nyomait másutt is fölfedezték. Ugyanis olasz tudósok már 1863-ban bukkantak oly pliocén korszaki csontokra, melyeken bemetszések, tehát emberi működésnek nyomai valának láthatók. Ujabb időben Capellini Monte-Aperto (Siena mellett) agyagrégeiben és másutt is biztos adatokat nyert arra nézve, hogy az ember valóban már e régi időben is élt. Ugyanis nevezett tudós oly rétegekben, melyeknek pliocén korához kétség nem férhet, a *Balaenotus*nak olyképpen bevágott csontjait találta, hogy a bevágódások csakis éles, metsző eszköztől származhattak. Igaz ugyan, hogy vannak régészek, kik ez esetben is kételkednek, de legtöbben bizonyosnak tekintik a pliocén ember létezését.

»Előttem«, ugymond Quatrefages, tudományunk első tekintélyeinek egyike, »nem lehet kétséges, hogy Toscanában pliocén-emberek éltek, mert e csontoknak említett bevágódásai csakis emberektől eredhettek.

Vannak régészek, kik az ember nyomait még hátrább, a miocén korszakban is keresik. Így pl. Tardy Aurillacnál (Auvergne) *Dinotherium giganteum* és *Machairodus latidens* maradványai közt kovasilánkokat talált, még pedig oly rétegben, mely határozottan miocén képződésű. Delaunay pedig Pouancé mellett (Maine et Loire) ugyancsak miocén rétegben a *Halitherium fossile* egy oldalbordáját találta, melyben ugyanoly nyomok vannak, mint a milyeneket kovaeszközzel lehetne bemetszeni.

Még nevezetesebbek Bourgeois leletei. Ő Ténay mellett (Loire et Cher) miocén-kori rétegekben kovaköveket talált, melyek az ő meggyőződése szerint mostani alakjukat csakis emberi kéztől nyerhették. Minthogy azonban ezen állítás helyes voltát több régész kétségbe vonta, az 1872-ben Brüsszelben tartott régészeti congressus bizottságot küldött ki, azon utasítással, hogy vizsgálja meg e kovadarabokat. A bizottság egy része határozottan azt állította, hogy e kövek mostani alakjukat csak emberi kéztől nyerhették, más bizottsági tagok pedig épen ellenkezőjét állították. »Ismét mások, a kikhez én magam is tartoztam,« ugymond Quatrefages, a kinek előadását itt követjük, »tartózkodtak határozott ítéletet mondani és várni akartak, míg új vizsgálatok új bizonyítékokat fognak szolgáltatni. Azonban azóta Bourgeois új kovadarabokat talált és most már nem kételkedem e tárgyban. E darabok közt különösen nevezetes egy kis vakaró finom, szabályos bevágásokkal, mely véleményem szerint ezen alakját csak emberi kéz által nyerhette. Nem kételkedem tehát, hogy a miocén ember léte épen oly biztosan ki lesz mutatható, mint be van bizonyítva a jégkorszaki és pliocén kori őünk élete.«

Ha összefoglaljuk a mondottakat, látjuk, hogy egészen bizonyos, mikép az ember az egész negyedik korszakban élt, úgyszintén azon átmeneti időben, melyben Saint-Prest homokrétégei képződtek; látjuk továbbá, hogy bizonyos vagy legalább nagyon valószínű, mikép a pliocén- és miocén-korszakoknak is élő tanuja volt. Kérdés azonban, mehetünk-e tovább s mondhatjuk-e, hogy őünk már az eocén korszakban is élt?

Azon módszer, mely tapasztaláson és vizsgálatokon alapszik, itt cserbe hagy minket, mert nem sikerült még oly régészeti bizonyítékot fölfedezni, mely az eocén ember létezéséről tudósítana; s így a tudomány mai állása nem engedi, hogy a föltett kérdésre egyenes feleletet adhassunk.

Mindamellett nem lehetetlen, hogy az ember már az eocén korszakban is élt. Akár elfogadjuk Darwin tanát, akár nem, semmi sincs, mi az eocén ember létezésére ellen szólana és így meglehet, hogy a régészetnek valamikor sikerülni fog még ezen korszak rétegeiben is emberi nyomokat fölfedezni s az ember létezésének emlékeit még oly távol korban is kimutatni és bebizonyítani.